

Törekvések és lehetőségek

Családi háttér és szakiskolai képzés

A Második Esély program több kisebb kutatást is tartalmazott a programba bekapcsolódott intézmények helyszínein. E kutatások részben a helyi események értelmezését segítették, részben egy-egy önálló elemzés alapjául szolgáltak.

Egyik ilyen kutatásunk a tanulók családi háttérének feltérképezésére szolgált, kiemelten arra a szálra felfűzve, hogy a szakiskolai képzésben milyen kapaszkodót kínál a tanulók családi háttére, illetve azok az életútbeli események, amelyek jelenlegi iskolába érkezésüket megelőzően történtek velük.

A kutatás két helyszínen, Zalaegerszegen és Jászapátiban folyt, s a programban résztvevő tanulók szinte egészére kiterjedt. Kérdezőink összesen 43 interjút készítettek a tanulók szüleivel. Az interjúk többségében vagy az apa, vagy az anya volt az interjúalany, néhány esetben mindkettő jelen voltak. Egyes esetekben a tanulók is bekapcsolódtak a beszélgetésbe, de ez nem volt jellemző, így azt mondhatjuk, hogy a tanulókkal kapcsolatos események is a szülők szemüvegén keresztül lettek rögzítve.

Az interjúk (eddig részleges) feldolgozása során hét olyan tényezőt emeltünk ki, amelyekről feltételeztük, hogy tartalmaz olyan pozitív elemeket, amelyekre építeni lehet. Ezt az építkezést nem abban az értelemben gondoljuk, hogy mindig, minden helyzetben lehet alapoknak tekinteni ezeket, hanem inkább úgy értelmezendők, hogy vannak olyan élethelyzetek, amikor ezekhez még hozzá lehet nyúlni. Gyakorló szakemberek mutattak rá ugyanis, hogy egyes helyzetekben a megoldás már nem kereshető a múltban, hanem teljesen új alapokra kell felépíteni a jövőt.

Az fent említett hét tényező a következő:

- A szülők gyerekükkel kapcsolatos ambíciói
- Az iskolai végzettség a családban (az iskolai végzettség mint minta, s mint érték)
- A szülők szakértelme, kompetenciái
- A fiatal érdeklődése
- Az iskolai sikerek
- Munkával kapcsolatos ambíciók, tervek
- Egyéb tervek, vágyak

A következőkben e hét területen megyünk végig, jelezve tapasztalatainkat.

A **szülők gyerekeikkel kapcsolatos ambíciói** meglehetősen egysíkúak, kevés kapaszkodót nyújtanak. Pozitívumként értékelhetjük, hogy a szakmunkás végzettség megszerzése szinte minden esetben megfogalmazódik, néhány esetben az érettségi is, de az utóbbi kapcsán többnyire a realitás talaján állnak, tudják, hogy (érintett) gyerekeiknek nem sok esélye van erre a jelenlegi helyzetben.

A konkrét szakmát, szakterület illetően nagyon ritkán fogalmazódnak meg nem csak elvárások, de még elképzelések is. Egy kicsit azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy csak az előbbiről van szó, vagyis lehetőséget igyekeznek biztosítani a gyerekeknek, hogy az maga válassza ki leendő szakmáját, de a részletesebb vizsgálat azt jelzi, hogy e mögött, vagyis az elvárások hiánya mögött komoly tanácsstalanság áll: nem is nagyon tudnak mit mondani a gyerekeknek, hogy merre lenne érdemes elindulni. Éppen ezért a gyerek elképzeléseit sem tudják igazán értékelni, hiányzik annak kritikája, nem tudják a szülők, hogy mit ér az a szakma a munkaerőpiacon, s azt is csak kevesen látják, hogy a szakma megszerzésének mik a feltételei, lehetőségei, s mit lehet kezdeni a szakmával később. Az iskoláztatás társadalmi céljai, amelyet felszínesen lefordítanak maguknak, így a levegőben lógnak, s a gyerekek számára sem jelentenek fogódzót.

A középfokú **iskolai végzettség** mindezek ellenére nem irreális cél azokban a családokban, amelyekből tanulóink érkeztek. A szülők jelentős része annak idején legalább elkezdte a szakmunkásképzőt, sokan be is fejezték, jó néhány szülő több szakmával is rendelkezik. Sőt, azt kell mondjuk, hogy az érettségi sem idegen a családok jelentős részében, egy-egy családtagnak – szülőnek, testvérnek – sikerült ezt is megszerezni. Természetesen esetleges ez az eredmény, de azt jelzi, hogy nem mond ellent a családi mintának ez sem, s ha valaki eljut idáig, s ha valaki elég tehetséges, s nincs olyan töréspont sem az életében, amely ezt megakadályozná, akkor adott akár ennek a lehetősége is. Az a kép rajzolódik ki az interjúk alapján, hogy nem a középfokú végzettség elérhetetlen e családok tagjai (vagyis a projektben résztvevő tanulók) számára, hanem a legkülönbözőbb krízishelyzeteiket nem tudja kezelni a család. Nem látják a hiányzás, a magatartászavarok, a beilleszkedési nehézségek, tanulási nehézségek okát, sőt sok esetben magát a jelenséget is alig.

A vizsgált családokban természetesen gyakran (messze nem mindenhol!) előfordul a deviancia, de legalább ennyire megfogalmazhatók **a munkával kapcsolatos pozitív minták** is. Van olyan eset, amikor egyszerűen csak arról beszélhetünk, hogy „dolgos életet” él a család, vagyis munkába jár, s elvégzi azokat a feladatokat otthon, amelyek nap mint nap adódnak. Más esetekben nagyon is konkrétan megfogalmazódnak a pénzkereső munka melletti értékteremtő tevékenységek. Vagyis kiemelten megjelenik a házi, házkörüli munka, a kertművelés, vagy az olyan, ezen már valamelyest túl mutató tevékenységek, mint a barkácsolás, az autó-, a motor-, vagy a bicikliszerelés, vagy egyszerűen a csak a „mindent megszerel kitétel” jellemzik valamelyik szülőt (többnyire az apát, ritkábban az anyát, a nagyszülőket). S nem csak arról beszélhetünk, hogy ezeket a munkákat mi, vagyis kutatók, tanárok, stb. értékeljük pozitívan, hanem ez az értékelés a családokon belül is megjelenik, vagyis elismerést kap.

Ha megfigyeljük ezeket a tevékenységeket, akkor azt látjuk, hogy ezek olyan hagyományos tevékenységek, amelyekkel a mai fiatalok sok esetben (de nem minden esetben!) nem tudnak mit kezdeni. Nem, vagy nem feltétlenül jelent értéket az ő életükben.

A vizsgált **fiatalok érdeklődésének** előterébe ma már egyre inkább a számítógép került. Általánosnak azonban egyelőre nem mondható. Vegyesen van jelen a hagyományosabb tevékenységekkel, elsősorban a különböző szerelési munkákkal és a házi, házkörüli munkákkal. Ez utóbbiak jelenléte azt jelzi, hogy a munka, mint érték

nagyon sok esetben kitapintható ebben a korosztályban. Várakozásainkkal ellentétben azt tapasztaltuk, hogy a hagyományosan női munkák közé sorolt házi munkák (főzés, mosás, takarítás) említésre méltó esetben a fiúk számára sem idegenek.

Egyelőre nem látjuk még világosan, hogy az eltérő Zala megyei illetve jászapáti környéki meritési bázis sajátosságai¹, vagy pedig a „fejlettebb” nyugati, és a hagyományosabb viszonyok közt élő keleti térség különbségei jelennek meg abban, hogy a hagyományos értékeknek jóval nagyobb a presztízse Jászapáti térségében, sokkal több gyerek követi a hagyományos családi mintát. Az állatok szeretete, a kertészkedés itt a fiatalok között sem ritka.

A legnagyobb problémát ezzel kapcsolatban abban látjuk, hogy ezek a munkához, tevékenységhez való értékek kis eséllyel válhatnak szakmára, főként olyan szakmára, amelynek révén a megélhetés is biztosítható. A számítógéphez kötődő, valamint a szerelő tevékenységek közül leginkább népszerű autószerelés középiskolai végzettséghez kötött, a házkörüli munkák nehezen köthetők szakmához, a kertművelés és állattenyésztés pedig olyan mezőgazdasági szakmákra váltható, amelyek munkaerőpiaci értéke igen csak csekély.

A **korábbi iskolai eredmények** nem igazán jelentenek kapaszkodót. Sok esetben találoztunk ilyennel, de az iskolához fűződő pozitív élmények többnyire az általános iskola alsó tagozatára, sőt inkább annak első két osztályára vonatkoznak. Ha nincsenek is ilyen pontosan elhelyezve, maga a szóhasználat is utal erre: matematika helyett gyors számolásról beszélnek, magyar órához köthető sikerek helyett jó olvasási készségről. Ezeken túl a rajzolás és a sport jelenthet még valami fogódzót, bár az előbbi esetében nehezen eldönthető, hogy többet jelent-e a szívesen rajzolásnál, az utóbbi esetében pedig láthatóan megszakadt a folytonosság. Ugyanez a folytonosság hiánya jelenik meg az inkább kivételképpen felbukkanó egyéb tehetségekben, mint pl. a zenei hallás, a földrajzi ismeretek. Ezekben az esetekben egyértelműen kimutatható a tehetséggondozás hiánya, s ez a kimaradt évek következtében középiskolás korban már kevéssé pótolható.

A **munkával kapcsolatos ambíciók** jelentős mértékben eltérnek a két vizsgált térségben: a Jászapátiban tanuló (vagy onnan kimaradó – mert jó néhány ilyen esetünk is van) fiatalok sokkal céltudatosabbnak látszanak, mint a Zala megyeiek. További vizsgálatokat igényel, hogy mi ennek a háttere. Egyaránt felmerül az eltérő összetételű minta, a hagyományosabb-modern életvitel tengelyen való eltérő elhelyezkedés, illetve az eltérő munkaerőpiac. Ez utóbbi kapcsán el kell mondanunk, hogy Zala megyében valamivel könnyebb az elhelyezkedés, de a munkahelykínálat struktúrája miatt sokan kénytelenek szakmájukat feladva munkát vállalni (vagyis előre kódolható, hogy a konkrét szakmának kicsi lesz a munkaerő-piaci értéke, értéke inkább a végzettség szintjének van), vagyis nem nagyon érdemes törekedni bármilyen szakmára is, elég a papír. Jászapáti térségében viszont a nehezebb elhelyezkedési lehetőségek miatt a szakmaváltás kényszere kevésbé látható.

Ha a munkával kapcsolatos tervek még tetten is érhetők, az ezen túlmenő **elképzelések** lényegesen ritkábban. A pénzkeresés, mint vágy jelenik meg leginkább,

¹ Az előbbi esetben középfokú iskolát el sem kezdett, vagy onnan lemorzsolódott fiatalok és családjaik kerültek a mintába, az utóbbi esetben viszont sokan még tanulnak szakiskolában, vagyis esélyük van, hogy a graduális rendszerben befejezzék azt.

de már a párkapcsolattal, családalapítással kapcsolatos elképzelések is alig. Jászapáti esetében még inkább, mint Zalaegerszeg körzetében. Pedig az utóbbiak néhány évvel idősebbek.

S mit mondhatunk akkor összefoglalóan, mire lehet építeni, s mire nem? Az interjúk nem rajzolnak ki egyértelmű képet, ezt láthattuk. Meg kell azonban állapítani, hogy nincs olyan gyerek, ahol ne lenne legalább egy-két olyan kapaszkodó a vizsgált területen, amely olyan értéket képvisel, amire alapozva ne lehetne egy picit másfelé irányítani a sorsát. Kinél a korábbi iskolai sikerekre, kinek az elképzeléseire, kinek a családi értékeire. Sok esetben elég lenne a krízishelyzetek korai felismerése (ami persze nem feltétlenül a szakiskola időszakára esik, tehát lehet, hogy már késő), érdemes figyelni a szakmaválasztásra, de akár csak azoknak a lehetőségeknek a biztosítására, amelyekben tehetségüket, érdeklődésüket kiélhetik a tanulók. S természetesen mindent nem oldhat meg a szakiskola, de fokozott odafigyeléssel lényegesen sikeresebb lehet, mint eddig.